

Ijito talde bat XX. mendearen hasierako Euskal Herrian.
MARTÍN SÁNCHEZ, D.: *El pueblo gitano en Euskal Herria*,
Txalaparta, 2017, liburuko portadatik ateratako irudia.

Ijitoen kontrola Gipuzkoan, historian zehar: Errenteriaren kasua

Kide historialariek in ijito herriaz hitz egiten dudanean, ez da ezohikoa beraiek honako galderak luzatu izana: “Baina Erregimen Zaharrean hemen ijitorik ba al zegoen? Bere presentzia ez al zegoen debekatuta eta agertuz gero, ez al ziren kanporatzen?”

David Martin Sanchez

Nire erantzuna, orduan, beti bera da: “Aro Modernoan zehar ijito-errolarik ez egoteak, edo probintziako foru-legeak beraien kontra bereziki gogorrak izan zirela jakiteak, ez du esan nahi gure artean ijitorik ez zegoenik”. Aitzitik, errealitatea beste bat da; gaur egun euskal ijito moduan hartzen diren familiak, gure artean XVI. mendetik, gutxienez bizi zirenen ondorengoak baitira.

Edonola ere, beste lurralde penintsularretako egoerarekin alderatuz, Gipuzkoako kasua berezia dela onartu behar dugu. Hego Euskal Herriko beste lurraldeetan bezala, antolamendu juridikoak ijitoen presentzia debekatzen zuen. Horretarako, adostutako xedapenek ez dute beraien portaera arautzea edota burutu ditzaketen delituei aurre egitea birlatuko; helburua da debekatutako mugen barruan

beraien sarrera debekatzea eta, beharrezkoa balitz, sartzen direnak kanporatzea.

Baina, beste esparru askotan bezala, legeak ez dira era zorrotzean beteko eta honela, herri ijitoa debekatuta zuten Gipuzkoako lurretan finkatuko da. Are gehiago, bertan sustraitu eta euskaldunen artean nahastuko da. Honek legeak ezarritako hesiak gainditzeko direla erakusten du, neurri zapaltzaileen laxotasuna agerian jarritz; halaber, desberdintasun etnikoa aldi gogorrenetan ezkutatzeko ijitoek garatu zuten ahalmena erakusten du.

Gipuzkoan herri ijitoari buruz dagoen testurik zaharrena 1510ekoa da, Oñatiko auzo zen Ines Osinagakoa agertzen den auziaren epai betearazlea, hain zuzen ere. Bertan, Inesek Juan Estíbaliz Olaldekoa alkatea salatu zuen, auzi kriminal batean izandako partzialtasuna zela eta¹.

Lehen testu honek aditzera eman dezakeenez, ordu-tik aurrera ijitoei buruz agertuko den dokumentazioak ez du kutsu positiboa izango, zer esanik ez idatziak auzi eta prozesuekin zerikusia dutela jakinik. Gure hiribilduko aktetan pertsona ijitoen zainketari buruzko erreferentziak aurkitzen ditugu, XVI eta XIX. mendea bitartean Batzar Nagusiek igorritako xedapenak jarraituz. Adibide gisa 1604an ijitoak harrapatzeagatik eskaintzen den saria aipa dezakegu. Honela, Probintzian aurkitutakoengatik, eskupekoa honakoa zen: "doscientos reales por cada onbre y çinquenta reales por cada muger". Baina gainera, "si en la dicha prisi6n los dichos gitanos quesieren azer o hizieren alguna resistencia no se queriendo dexarse prender (...) se ordena e manda que en tal caso los pueda matar y maten, que la Provincia saldrá a su defensa y les ara yndenes y libres d'ello"². Aginduak betetzen dira

eta Errenteriako auzo batek, Martin Txipreskoak, ijito moduan hartutako gizon bat harrapatzeagatik bere saria eskatu zuen³.

Errenteriako hiribilduak, gainerako Probintziak bezala, bai foru-legedian bai orokorrean ijito bezala tipifikatzen ziren pertsonen gainean mesfidantza agertu zuen, baina horrez gain, haiekin kontaktua mantentzen zuten gizon eta emakumeak kontrolatu zituen. Auzotasun maila eskuratzeko baldintza genealogiko zorrotzak gainditu behar ziren; kategoria hori ez zen lortzen odolgarbitasuna frogatu gabe. Gipuzkoarraren Kaparetasun Unibertsala lehengo baldintza da, baina ez hori bakarrik; pertsonen gaineko kontrola komunikatzeko erabilitako hizkuntzaraino iristen zen: "especto de sauerse de zierto que dicho Bautista (Yturbide) y los demás contenidos en dicha ymformazi6n usan con frecuencia la lengua de jitanos y éstos, mediante el conocimiento que tienen con ellos, se les agregan"⁴.

Euskal Herrian egindako ijito herriaren aurkako bi makrooperazio zapaltzaileetan, Gipuzkoak aktiboki parte hartu zuen. Harrapaketa orokorrean, 1749an burututako eta Ensenadako Markesak sustatutako "Ijitoen Sarekada Handia" delakoan, Oarsoaldean hainbat pertsona harrapatu zituztela badakigu⁵. la berrogeita hamar urte geroago, Iparraldean burututako 1802ko *rafflean*, agintari frantsesek gipuzkoarren laguntza jaso zuten⁶.

XIX. mendea erabakigarria izan zen berezitasun ijitoa ito eta baztertzeke, harik eta gizartearen gehiengora berdindu edo asimilatu arte. Harrezkero, herri ijitoa gainerako Euskal Herriarekin modu sintagmatikoan lotuta geratu zen, behin betiko. 1865eko uztailleko Batzar Nagusiek probintzian bizi ziren pertsona iji-

¹ ARChV. Reales Ejecutorias, 363-32.

² DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, José Luis, eta AYERBE IRIBAR, María Rosa: *Juntas y Diputaciones de Gipuzkoa*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia, 1990, XVI. liburukia, 44 eta 55-56 orrialdeak.

³ Ibidem, 89 orr.

⁴ Errenteriako Udal Artxiboa, A-1-9, 106 folioa. Eskerrak eman nahi dizkiogu Iago Irixoari, datua helarazteagatik.

⁵ Ikus aldizkari honetan bertan argitaratutako artikulua: MARTÍN SÁNCHEZ, D.: "La Gran Redada de los gitanos en la comarca de Oarsoaldea". *Oarso*, 47 (2012).

⁶ MARTÍN SÁNCHEZ, D.: *El pueblo gitano en Euskal Herria*. Tafalla: Txalaparta, 2017, 7. kapitulua.

toen errolda egitea erabaki zuten: “demostrando la urgente necesidad de que se pusiese coto á las demasías de los gitanos que vagaban por la Provincia”⁷. Ez dirudi inongo hiribilduren aldetik baiezko erantzuna izan zenik, ezta Errenteriaren aldetik ere: “En esta villa no hay gitano alguno vecindado, ni se ha expedido cédula de vecindad a persona alguna de su raza”. Hori da hiribilduko agintariek emandako erantzuna. Aurreko lan batzuetan egin ditugun lan genealogikoen bidez udalak emandako hitz horiek ezbaian geratzen dira; are gehiago, horren atzetik zer zegoen azpimarratu behar dugu. Auzotartutako edota ogibide ezaguna zuten ijito familiak tipifikazio penaletik salbuetsita geratzen ziren; izan ere, halakoen

ohiturek eta jokaera moralak ez zuten auzoen artean errezelarik sortzen. Pixkanaka komunitatearen giza mapan nahasten joan ziren familiak dira, beraien ijito izaera etorkizunen bakarrik oroituko dutelarik, eta hau bitxikeria bezala.

XX. mendean estatuan zehar barne-migrazio handiak eman ziren, eta ijito gaztelarrak eta Espainiako beste leku batzuetakoak Errenteriara ere iritsi ziren, txabola-kanpalekuetan finkatuz. Une horretan, herri ijitoaren gaineko kontrola agertu zen berriro, polizia-zainketa estu bati lotuta beti. 1973an, Errenteriako udaltzaingoaren buruak udal-barrutian eta inguruetan bizi ziren familia ijitoen zerrenda zehatza jaso-

Euskal ijitoak txabola gune batera iristean:
Valdés Echeverria familiak utzia.

⁷ Testua 1865eko uztailaren 12an Tolosan emandako zirkularretik aterata dago. Gipuzkoako hainbat udal-artxibotan jatorrizko kopia kontsulta daiteke, adibidez: Hernaniko Udal Artxiboa, E-2-II-5-1.lua.

tzen duen dokumentua sinatu zuen. Bi orrialdetan zehar, hogeita zazpi familia agertzen dira, horietatik sei honako baserrietan bizi zirelarik: Erreca, Larre-Chipi eta Tobar⁸. Gainerakoak Galtzarabordako eta San Markoseko txabola kanpalekuetan bizi ziren, eta hirigunean auzotartuak zeudenak hiru familia ziren, besterik ez: bi Beraun auzoan eta bestea hirigune historikoan. Pentsa daitekeenez, egindako zerrenda hauek helburu zehatza zuten: beraietan agertzen ziren pertsonen gaineko kontrol zorrotza, hain zuzen ere.

1978an, demokraziaren iritsierarekin, Guardia Zibilarren araudian agertzen zen ijitoen zaintzarako aipamen berezia debekatu egin zen. Aipamen hau izan zen, hain zuzen ere, etorkizuneko zerrenda etnizistak itsusteko balio zuena. Hala ere, gaur egunean, oraindik ere, herri ijitoaren ikerketak burutzeko nolabaiteko erroldak eta estatistikak erabiltzen dira, nahiz eta

datuen jatorria edo erabilitako iturriak oso zalantzarriak izan.

Gaur egun, dagoeneko, ez dago ijitoaren legezko tipifikaziorik, baina gizarteak eta beraien ordezkariak lurraldetasuna bilatu dute kontrol tresna moduan. Migrazio berri bat, Europa Ekialdetik iritsitakoa, herri ijitoaren gaineko behaketa edo obserbazioa berriz ere desbideratu du. Administrazioa zerrenda berriak eta erregistroak sortzen ariko dira? Etorkizuneko ikertzaileek gizarte zerbitzuen dokumentazioa kontsultatuko dute, eta han zer aurkituko duten Jainkoak bakarrik daki.

Ijito hungariarra Gipuzkoan, XIX. mendearen amaiera aldera.
Iturria: <http://www.guregipuzkoa.eus/?s=&sf-fot=polikarpo&paged=3>

⁸ Garai horretako toponimia erabili dut, dokumentuan idazten den moduan.